

ALTIJD VLUCHTEN

CHRISTINE INNEWEEVER

kluitman

Hoofdstuk 1

Zuiderzee, 4 juni 1820

Andries Vooys staat op het dek van het zeilende vrachtschip Anna Jacoba. Hij hangt met zijn bovenlichaam over de reling van het schip. Zijn vingers raken net het zwarte water. De kou tintelt door zijn hele arm. Zijn hand trekt een spoor in het oppervlak.

Benedendeks valt ergens met een klap een luik dicht. Andries schrikt, haalt snel zijn hand uit het water en houdt even zijn adem in. Zijn ogen speuren over het dek. Er is niemand. Iedereen schuilt voor de fijne regen. Andries laat zijn adem weer ontsnappen en gaat met zijn rug tegen het laadruim op het verlaten dek zitten. Het water doordrenkt zijn broek, maar dat kan hem niets schelen. Eindelijk even helemaal alleen.

De hemel hangt als een zwarte, zware deken over de Zuiderzee. Door het slechte weer zijn er geen maan en sterren. Ze zijn al te ver van Amsterdam om de lichten van de haven nog te zien en de overkant is ook nog niet in zicht. De zeilen staan niet bol, want er is niet heel veel wind, maar het is net voldoende om ervoor te zorgen dat ze niet klapperen.

Nur283/W082101

BISAC JUV016000

© Uitgeverij Kluitman Alkmaar B.V.

© MMXXI Tekst: Christine Linneweever

© illustratie: Sieger Zuidersma

Omslagontwerp: Studio Jan de Boer

Opmaak binnenwerk: Studio L.E.O.

Illustratie schutblad: Kaart van Dedemsvaart in de tijd dat Andries leefde.

Alle rechten voorbehouden, inclusief het recht van reproductie in zijn geheel of in gedeelten, in welke vorm dan ook.

BIJ KONINKLIJKE BESCHIKKING
HOFLEVERANCIER

kluitman.nl

Andries haalt met diepe teugen de frisse, ziltige lucht binnen en geniet van de stilte die hier oorverdovend is. Het enige geluid dat je hoort is het klotsende water tegen de romp van de boot en als je heel goed luistert, dan hoor je ook gemurmel van de stemmen van de mensen die nu benedendeks en in de roef een plekje hebben gezocht. Hij heeft begrepen dat de overtocht de hele nacht zal duren.

De rust van de nacht daalt over hem neer en zijn hartslag wordt eindelijk weer normaal. De hele dag zijn hij, zijn vader en zijn zusje opgejaagd en van hier naar daar gestuurd. Op de kade duwde een vent hem hard in zijn rug, om maar als eerste op de loopplank te zijn en aan boord te gaan. Overal jammerden kinderen, er werd aan armen getrokken, gevloekt en geschreeuwd. En nu zijn ze dan eindelijk onderweg. De reis mag wat Andries betreft een hele week duren. Als ze eenmaal aan de overkant zijn, zal het geduw en getrek vast weer opnieuw beginnen.

Andries trekt zijn knieën op. Door de regen is zijn blonde haar kletsnat geworden en het hangt in slierten in zijn ogen. Toch wil hij nog even zo blijven zitten. Het liefst zou hij helemaal nergens aan denken, zijn gedachten net zo tot rust laten komen als zijn hartslag en ademhaling. Maar hij weet dat het niet gaat lukken. Daarvoor is er de laatste twee weken te veel gebeurd in zijn leven.

Drie weken geleden begon het, toen moeder hem en zijn kleine zusje Louwina 's morgens wakker maakte. Het was nog heel vroeg in de ochtend, want er kwam nauwelijks licht door de kleine raampjes

boven in hun kelderwoning in de Jordaan. Louwina kreunde en haalde adem om aan een klaagzang te beginnen, maar moeder zei met haar vinger tegen haar lippen onmiddellijk 'ssst' en wees naar vader. Hij lag nog in de bedstee, waarvan de donkere gordijnen nu een klein stukje open waren geschoven. Vader ging bijna helemaal schuil onder de vale deken. Er kwam alleen een pluk haar onder vandaan en hij snurkte als een bootwerker.

'Heel zachtjes uit bed komen. Laat vader nog maar slapen. We krijgen vandaag bezoek en ik wil dat jullie me helpen met het opruimen en schoonmaken van de kamer,' fluisterde moeder.

Ze zei niet wie er op bezoek kwam en dat vond Andries best vreemd. De familie Vooy had in Amsterdam geen familie en nauwelijks kennissen of vrienden. Eigenlijk alleen tante Minnie, die naast hen woonde, maar die liep altijd gewoon in en uit. Heel af en toe kwam de dominee langs, maar dat wisten ze meestal niet van tevoren. Bovendien vond moeder dat nooit een reden om op te ruimen of schoon te maken.

Andries stond op en hielp Louwina met aankleden. Dat moeder uit bed was gekomen vond hij al heel bijzonder. Dat gebeurde sinds ze zo ziek was eigenlijk nauwelijks meer. Ze had steeds minder energie. Ze sliep soms hele dagen en als ze wakker was, hoorde je alleen maar het steeds zwakkere gekuch uit de bedstee komen.

Het had haar die ochtend vast ook veel moeite gekost om uit bed te komen. Door de grijze kringen om haar ogen zag ze er moe uit en haar toch al magere gezicht was zo mogelijk nog magerder geworden. Haar lippen waren dun en hadden al hun kleur verloren. Haar ogen waren flets en het dunne, zwarte haar piekte alle kanten op en liet zich niet meer temmen.

Samen gingen ze aan de slag. Moeder veegde met een bezem de vloer van de kamer. Vooral rond de vooruitspringende bedstee deed ze heel zachtjes en voorzichtig, om te voorkomen dat vader wakker zou worden. Hij draaide zich wel een keer om. Moeder keek met ingehouden adem toe, maar liet die weer ontsnappen toen vader gewoon doorsnurkte.

Ze ging met de bezem ook langs de muren, waarlangs de zwarte schimmel omhoog kroop. De muren en de vloeren waren altijd vochtig. Andries had vorige week nog water staan scheppen, nadat een flinke regenbui de boel had laten onderlopen.

Louwina mocht die ochtend met een doekje het vuil van de tafel, de vier stoelen en van de latafel poetsen. Moeder vroeg Andries om een emmer water uit de gracht te halen. Op weg naar buiten kneep hij zijn neus dicht toen hij in het portaalje langs de poepton liep, waarvan meerdere gezinnen in het gebouw gebruik maakten.

Toen hij terugkwam en de emmer met water aan zijn moeder gaf, moesten zijn ogen weer even wennen aan het donker. Het was altijd koud en donker in huis. Een kookkacheltje in de stookplaats was het enige wat voor wat warmte kon zorgen en zelfs bij helder weer brandde er 's middags al een petroleumlampje in de kamer.

Toen ze zelf met heel veel moeite op een stoel klom om de raampjes van de kelderwoning te wassen, stak moeders ziekte weer gedeels de kop op. Ze hoestte tot haar lichaam verkrampte en ze kon nog net op tijd bij de ton komen om over te geven.

'Zo is het wel genoeg, ma,' fluisterde Andries tegen haar en hij bracht haar terug naar bed. Voordat hij de dekens over haar heen had getrokken, was ze al in slaap gevallen. Hij maakte zelf de raampjes nog zo goed mogelijk schoon.

Om vader en moeder verder niet te storen nam Andries zijn zusje daarna bij de hand. 'Kom, dan gaan we kijken of we een broodje krijgen,' zei hij zachtjes tegen haar. Samen slopen ze de trap op, naar buiten. Via smalle steegjes en gangen kwamen ze op het volgebouwde binnenterrein, waar het daglicht nauwelijks doordrong. Vroeger was hier de binnenplaats van het hofje, maar door het tekort aan woningen hadden de huiseigenaren in de loop der jaren eerst de bestaande panden in éénkamerwoningen gesplitst en vervolgens de binnenplaatsen volgebouwd met illegale huizen. Ze liepen snel tussen de hopen vuilnis door, want overal loerden ratten. De stank was er bijna ondraaglijk.

In één van de gangen hing een gezette vrouw uit het raam van haar woning. Ze schreeuwde tegen een buurman beneden in de steeg die blijkbaar wat hardhandig met zijn vrouw was omgesprongen. Ze schold hem uit voor 'fuile tifus-keléreleier'. Andries trok Louwina mee. Hij had een enorme hekel aan de ruzies die hier altijd overal ontstonden.

Uiteindelijk kwamen ze bij de doorgang naar het Fransche Pad. Eigenlijk heette de gracht de Goudsbloemgracht, maar dat vonden de Amsterdammers een veel te deftige naam voor de stinkende sloot met ingestorte walkanten. Niemand gebruikte die naam en iedereen wist precies wat je bedoelde als het over het Fransche Pad had. Andries haalde even opgelucht adem, al hing ook daar een smerige stank.

Met knagende honger liepen ze naar de veel bredere Brouwersgracht. Andries nam Louwina aan de hand mee naar de hoek waar de bakker zat. De laatste tijd ging hij alleen nog naar de winkel als er voldoende geld was om brood te kopen, want op de pof kregen ze

niets meer. Ze hadden al een keer een schuld gehad die ze niet meer konden aflossen. Dat kon toen met tussenkomst van de dominee opgelost worden en sindsdien kregen ze niets meer als er niet meteen betaald werd.

Maar nu had Andries geen keus meer. Vader was de afgelopen nacht pas heel laat thuisgekomen en aan het gestommel had Andries gehoord dat hij weer te veel had gedronken. De portemonnee van ma was dus leeg, maar met een beetje geluk lukte het hun toch een broodje te bemachtigen. Andries had namelijk gemerkt dat de bakkersvrouw medelijden met hen had. Als hij een brood kwam kopen en hij had Louwina bij zich, dan gaf ze hun, zonder dat de bakker het zag, een extra broodje mee, dat ze dan op weg naar huis konden opeten. Louwina, met haar zachte blonde krullen, stralende blauwe kijkers en de kuiltjes in haar wangen wist iedereen voor zich te winnen.

Onderweg naar de winkel speelden Andries en Louwina het spelletje dat ze vaak speelden als ze honger hadden. Ze noemden alle lekkere dingen op die ze maar konden bedenken. Andries hield het meest van gort, kip en appelbollen. Louwina noemde altijd taart en krakelingen.

‘Als we ooit veel geld hebben, dan koop ik al die lekkere dingen voor je,’ zei Andries toen ze vlak bij de bakkerij waren.

Rond de winkel van de bakker rook het altijd heerlijk naar versgebakken brood. Alleen de geur al deed Andries watertanden. Er was geen klant in de zaak en Andries schrok van het harde geklingel van de winkelbel toen hij de deur opendeed.

Helaas was het niet de bakkersvrouw die van achteruit de bakkerij de winkel in kwam, maar de bakker zelf. Dat was een beul van

een kerel. Hij keek hen achterdochtig aan. ‘Ja? Wat zal het zijn?’

Louwina had zich van schrik aan zijn been vastgeklemd. Andries wist even niet meer wat hij moest zeggen.

‘We hebben geen geld, maar zouden wij misschien ook een broodje mogen hebben?’ vroeg Louwina heel zachtjes, terwijl Andries nog naar woorden zocht.

Dat was niet wat de bakker wilde horen. ‘Wat krijgen we nou! Stelletje bedelaars! Zorg eerst maar eens dat je vader niet zoveel zuipt, zodat hij gewoon kan betalen. En nou wegwezen!’ schreeuwde hij en hij wees met zijn dikke arm naar de deur.

Louwina en Andries vluchtten snel de winkel uit. ‘Jammer, niet gelukt,’ verzuchtte Andries.

Ze wilden niet meteen weer naar huis en dus liepen ze met een omweg terug. Andries vond het altijd leuk om door het centrum van de stad te lopen en daar stiekem naar binnen te kijken bij de rijke Amsterdammers, die nooit zelf hun huis schoonmaakten of naar de markt gingen. Daar hadden ze personeel voor in dienst.

Was hij maar ooit zo rijk dat hij daar kon wonen... Andries had zich vast voorgenomen om er alles aan te doen om dat te bereiken. ‘s Nachts in bed bedacht hij vaak plannen waarmee hij veel geld zou kunnen verdienen. Hij wilde kost wat kost het leven zoals zijn vader en moeder dat hadden, achter zich laten. Hij zou net zo lang en hard werken tot hij een eigen huis had, liefst met meerdere verdiepingen, met mooie meubels en altijd voldoende eten op de tafel.

Andries zou het nooit hardop zeggen, maar hij vond zijn vader een nietsnut. Niet alleen omdat hij geen werk had, maar vooral omdat hij met zijn gezip het leven van zijn moeder onmogelijk maakte en hij hun de kans ontnam om naar school te gaan. En Andries wist,

dat als hij het verder wilde schoppen dan zijn ouders, dat hij in elk geval zou moeten leren schrijven en lezen.

Andries slaakte een diepe zucht. Voorlopig ging het dus nog niet de goede kant op. Hij pakte Louwina bij de hand en met een hol gevoel in hun magen gingen ze terug naar huis.

Thuis was moeder weer uit bed en ze had zich zowaar aangekleed. Het was hem direct opgevallen dat ze haar zondagse jurk aan had. Die droeg ze alleen maar als ze op zondag naar de mis in de Noorderkerk ging. En het was vandaag dinsdag! Vader was ook wakker, maar hij zat nog in zijn hemd en onderbroek op de rand van de bedstee en geeuwde uitgebreid.

‘Fijn dat jullie weer thuis zijn. Trek direct je zondagse kleren aan,’ had moeder tegen hen gezegd en ze had een nerveuze, gejaagde blik in haar ogen. Ze gaf vader een duwtje tegen zijn schouder. ‘Jij ook, Johannes! Vandaag komt de commissie die moet beslissen of wij in aanmerking komen voor een beter leven en ik weet niet hoe laat ze er zullen zijn.’

Andries had verrast opgekeken: de commissie! Na de kerkdienst de week ervoor had de dominee moeder verteld dat een rijke man, generaal Van den Bosch iets aan de armoede in Nederland wilde doen. ‘Hij is in Drenthe en Overijssel kolonies begonnen, voor mensen uit de armste wijken van de stad. Die mensen krijgen een eigen huisje, met meubels, een lapje grond om te bewerken en zelfs een eigen melkkoe en brandstof! Ze steken ons bovendien in nieuwe kleren en de kinderen kunnen er naar school,’ had moeder enthousiast thuis verteld. ‘De dominee heeft ons daarvoor aangemeld en daar ben ik hem eeuwig dankbaar voor.’

Andries keek zijn moeder met grote ogen aan. Hij had alleen

maar de woorden ‘kinderen’ en ‘school’ gehoord. Als dat toch eens zou lukken. Dat zou fantastisch zijn!

Hij had al snel zijn broek en nette hemd aangetrokken en daarna hielp hij Louwina in haar blauwe jurk, die moeder net voor de zoveelste keer had uitgelegd, en knoopte haar witte schort voor.

Vader maakte zich niet zo druk. Hij rekte zich uitgebreid uit en krabde zich in zijn ongeschoren gezicht. ‘Moet dat allemaal? Ik voel me helemaal niet goed,’ mopperde hij met zijn bloeddoorlopen ogen tot spleetjes geknepen.

Moeder had diep gezucht. ‘Ik ook niet, maar het is voor ons de enige kans om deze ellende achter ons te laten.’

Vader wreef eens over zijn hals en gromde wat. ‘Je moet niet alles geloven wat die dominee zegt. Ik geloof er geen woord van. Ik denk dat de dominee gewoon graag van ons af wil en dat hij je daarom maar iets wijs heeft gemaakt.’

‘Alleen omdat jij God de rug toegekeerd hebt, wil dat niet zeggen dat iedereen zo is, Johannes.’ Moeders stem klonk ongewoon scherp. Andries keek verbaasd naar haar. Zo praatte ze normaal nooit.

Vader keek haar even aan en trok toen steunend en kreunend zijn beste kleren aan. Hij ging nooit naar de kerk. Hij geloofde niet meer in God, had hij vaak gezegd. Gelukkig had hij moeder nooit tegengehouden om te gaan, want de dominee had hen heel wat keren geholpen als de zorgen moeder boven het hoofd groeiden.

Hoofdstuk 2

Met zijn vieren zaten ze te wachten tot de commissie zou komen. Vader ijsbeerde nerveus door de kamer. Na een half uur had hij er genoeg van. 'Ik ga effe een ommetje maken,' zei hij en hij pakte zijn hoge hoed en zette die op zijn hoofd.

Vader had die hoed al bijna zijn hele leven en ondanks dat het vilt hier en daar wel wat rafelig was, wilde hij er geen afscheid van nemen. Hij viel in de Jordaan wel op met het ding, want verder droeg niemand een dergelijke hoed. Jordanezen droegen een gewone pet. Een hoge hoed was meer iets voor 'de hoge heren'. Pa werd soms nagejouwd door straatschoffies als hij met die hoed op door de stad liep, maar dat kon hem niets schelen. Met die hoed leek hij anders. Trots, of zo.

Moeder pakte hem in haar paniek aan zijn arm. 'Nee, Johannes, dan zul je net zien dat ze hier komen. Dan moet ik zeggen dat jij er niet bent? Dat je in de kroeg jenever zit te drinken?'

Vader schudde haar ruw van zich af. 'Ja, zeg dat maar! Ik kan nu wel een pikketanissie gebruiken.'

Gelukkig werd er net op dat moment op de deur geklopt. Voor de

deur stonden de dominee, twee vrouwen en een heer in een keurig kostuum.

Moeder knikte bij wijze van groet en gaf vader een por met haar elleboog. 'Doe die hoed af,' fluisterde ze.

Binnen keken ze uitgebreid om zich heen. Eén dame streek zelfs met haar vinger over het tafelblad en Andries was blij dat Louwina het zo keurig schoon had gepoetst. De dames en de heer stelden wel honderd vragen. Of Andries en Louwina naar school gingen, waarop moeder vertelde dat ze het schoolgeld niet kon betalen.

En aan vader vroegen ze of hij werk had en toen hij dat ontkende, of hij ooit wel werk had gehad. Vader vertelde hun dat hij heel lang in Katwijk in een kalkoven had gewerkt en dat hij in Amsterdam in de haven werk had gedaan. Maar dat hij zonder werk was komen te zitten toen moeder ziek werd. Andries wist dat hij loog; vader was ontslagen omdat hij te veel dronk en dan soms helemaal niet kwam opdagen. Dat had hij moeder zelf horen zeggen tegen tante Minnie. Sindsdien leefden ze van het beetje geld dat ze elke maand van de dominee kregen.

De heer van de commissie keek een beetje moeilijk na vaders verhaal.

Moeder loog snel dat ze nu weer beter was, maar dat het voor vader onmogelijk was om weer aan het werk te gaan. 'Hoe hard hij het ook probeert.'

De man keek vader strak aan. 'En, mijnheer Vooys, heeft u een strafblad?'

'Een wat?' Andries zag dat vaders hoofd rood werd. 'Wat denkt u wel, waar ziet u me voor aan? Ik leef aan de goede kant van de wet!' Hij klonk woedend en kneep met zijn handen in de rugleuning van